

# Abbé de Saint-Pierre, združena Evropa in razsvetljena križarska vojna

Tomaž Mastnak

Charles Iréné Castel de Saint-Pierre, ali preprosto abbé de Saint-Pierre (1658-1743), je znan in slavljen predvsem kot največji mirovnik osemnajstega stoletja. Naklonjeni biograf mu je štel v zaslugo, da je hotel formulirati »teorijo« miru.<sup>1</sup> Sam naš »miroljubni filozof, prijatelj človeškega rodu«,<sup>2</sup> je bil skromnejši in je zapisal, da ne zasluži »slave zaradi kake nove misli«. Raje se je predstavljal kot razlagalec zamisli Henrika IV. o »krščanski

---

<sup>1</sup> Joseph Drouet, *L'Abbé de Saint-Pierre, l'homme et l'oeuvre*, Librairie ancienne Honoré Champion, Paris 1912, str. 110. Med novejšimi študijami o Saint-Pierru gl. zlasti Merle L. Perkins, *The Moral and Political Philosophy of the Abbé de Saint-Pierre*, Librairie Droz/ Librairie Minard, Genève/Paris 1959.

<sup>2</sup> Saint-Pierrova dela citiram takole:

OP: *Ouvrages de Politique*, 16 zv. [od zv. X dalje naslovljena *Ouvrages de Politique & de Morale*], Beman, Rotterdam 1733-41.

»Projekt večnega miru« je pred avtorjevo smrtjo izšel v štirih močno različnih izdajah (če ne štejemo še vseh besedil na to temo v OP):

Memoires: *Memoires pour rendre la paix perpetuelle en Europe*, Köln 1712;

Projet: *Projet pour rendre la paix perpétuelle en Europe*, 2 zv., Utrecht 1713;

Projet de traité: *Projet de traité pour rendre la paix perpetuelle entre les souverains chretiens, pour maintenir toujours le Commerce libre entre les Nations; pour affermir beaucoup davantage les Maisons Souveraines sur le Trône. Proposé autre fois par Henry le Grand Roy de France. Agréé par la Reine Elisabeth, par Jaques I, Roi d'Angleterre son Successeur, & par le plûpart des autres Potentats d'Europe*, Utrecht 1917;

Abrege: *Abrege du Projet de Paix Perpetuelle, Inventé par le Roi Henri le Grand, Approuvé par la Reine Elisabeth, par la Roi Jaques son Successeur, par les Republiques & par divers autres Potentats. Approprié à l'Etat présent des Affaires générales de l'Europe*, etc., Rotterdam 1729.

Simon Goyard-Fabre je objavila fotomehanični ponatis izd. 1713 in 1717: Abbé de Saint-Pierre, *Projet pour rendre la Paix perpétuelle en Europe*, Éditions Garniers Frères, Paris 1981, ter ju ponatisnila v »Corpus des oeuvres de philosophie en langue française«: Abbé de Saint-Pierre, *Projet pour rendre la Paix perpétuelle en Europe*, Fayard, Paris 1986. *Projet* in *Projet de traité* navajam po tej izd. Bibliografijo Saint-Pierrovih del gl. v izd. Garniers Frères, str. 25-34.

Med poznejšimi izd. je najbolj znana tista, ki jo je z izrazitim avtorskim pristopom pripravil Rousseau: »Extrait du Projet de Paix Perpétuelle de Monsieur l'Abbé de Saint Pierre«, ki mu je dodal svoj »Jugement sur le Projet de Paix Perpétuelle«, v Jean-Jaques Rousseau, *Oeuvres complètes*, ur. B. Gagnebin in M. Raymond, Bibl. de la Pléiade, zv. III, Gallimard, Paris 1964. Bolj ali manj vsa učenost o Saint-Pierru temelji na komodnem branju tega povzetka. – Saint-Pierrov avtoportret: *Projet de traité*, str. 627.

republiki«. <sup>3</sup> Neutrudno (ne pa tudi neutrujajoče) je govoril sicer še o mnogih drugih – tako rekoč vseh – rečeh, a ta »Véliki načrt« za združitev Evrope, ki ga je napisal francoski državnik Sully in pripisal svojemu takrat že pokojnemu kralju Henriku, <sup>4</sup> je bil Saint-Pierru pri srcu bolj od vsega drugega. <sup>5</sup> Nanj je pripel, in tako s kraljevo avtoriteto podprl, svoj projekt za vzpostavitev večnega miru. »Henrik Veliki« naj bi bil namreč dokazal, da je razhajanja in spore med evropskimi vladarji mogoče razreševati »brez vojne in s posredovanjem ali razsojanjem«, za kar bi skrbel kongres pooblaščenec vseh evropskih držav, ki bi stalno zasedal. <sup>6</sup>

Saint-Pierrova razprava o večnem miru se je sama bližala večnosti: bila je brez konca. Avtor se je tega zavedal, vendar je imel opravičilo (v katerem je za hip pozabil na svojo skromnost): »Ponavljjanja, ki so v kakem delu, ki žanje odobravanje, nevšečna, so za večji del bralcev nujna v delu, v katerem gre za razumsko dokazovanje, še sploh, če je snov zelo nova in zelo pomembna.« <sup>7</sup> Razprava se je vrtela okrog dveh smotrov: onemogočiti vojno, kar da bi bilo treba doseči z oblikovanjem »evropske unije«, »evropskega telesa«, »enega samega evropskega političnega telesa«, »evropske konfederacije« ipd.; <sup>8</sup> in dokazati, da je takšna mirovna zveza kar najbolj v interesu evropskih vladarjev – ali vsaj, da se vojna ne spleča, kajti vojne »stanejo desetkrat do dvajsetkrat več, kot so vredne«. <sup>9</sup> Bralcu je Saint-Pierre sicer zaupal, da je sprva mislil na

<sup>3</sup> *Memoires*, str. [15]; *Projet*, str. 13 sq., 80 sq.; *Projet de traité*, str. 441, *Dialogue Où l'on propose un moyen facile de commansser l'Etablissemant de l'arbitraje Europain*, OPI, str. 338, in dalje.

<sup>4</sup> Za ta Načrt sta referenčni študiji še vedno: Theodor Kùkelhaus, *Der Ursprung des Planes vom ewigen Frieden in den Memoiren des Herzogs von Sully*, Verlag von Speyer & Peters, Berlin 1893, in Christian Pfister, »Les 'Économies Royales' de Sully et le Grand Dessein de Henri IV.«, *Revue historique*, 19 (1894), 54, 55, 56.

<sup>5</sup> Voltaire je lepo opisal literarni neksus: »Pazljivo smo prebrali knjižico našega ljubega Jeana-Jacquesa, državljana Ženeve, in ta Jean-Jacques je povzel nek *Projet de paix perpetuelle* bonca Saint-Pierra, ta bonec Saint-Pierre pa ga je povzel po nekem uradniku mandarina markija de Rosnyja, vojvode Sullyjskega, izvrstnega ekonomu, ki ga je vzel iz svoje votle glave.« *Rescrit de l'empereur de la Chine è l'occasion du Projet de paix perpetuelle*, v *Oeuvres complètes de Voltaire*, Garnier Frères, Paris 1877-85, zv. XXIV, str. 231.

<sup>6</sup> *Abrege*, str. 8-9.

<sup>7</sup> *Abreje du Projet de Paix perpetuelle* (1733), OP I, str. 324. V *Suplement a l'Abreje du Projet de Paix perpetuelle*, OP II, str. 2, je Saint-Pierre, prepričan v lastno pomembnost, obljubil, da bodo *Abrege* iz leta 1729 sledili »še številni drugi zvezki«.

<sup>8</sup> *Memoires*, str. [34]; *Vue generale des efets merveilleux que produiroit necessairement en Europe Le Nouveau plan de Gouvernement des Etats*, OP VI, str. 316; *Abreje du Projet*, OP I, str. 244.

<sup>9</sup> »Sur les deux Ministères du Cardinal de Richelieu, & du Cardinal Mazarin«, *Pansées diverses*, OP XII, str. 322. Dobiček, ki ga prinese vojna doma ali na tujem, je ena dvajsetina tistega, kar se z vojno izgubi. *Projet pour pèrfectioner le Gouvernement des Etats*, OP III, str. 228.

združitev »vseh držav sveta«, da pa so ga prijatelji prepričali, da bi bil projekt tedaj videti neuresničljiv, kajti časi, ko bodo afriški in azijski suvereni zaprosili za pristop k uniji, so bili še daleč. Tako je sklenil, da »Evropi zadošča Unija Evrope, da bi jo vselej ohranila v miru in da bi bila dovolj močna za ohranitev njenega trgovanja v Aziji in Afriki, tistim navkljub, ki bi ga hoteli motiti.«<sup>10</sup>

Precejšen del zmede, ki odlikuje Saint-Pierrovo prisilno idejo, je *in nuce* vsebovan v tistem, v čemer je avtor videl obstoječi zgled svoje zveze suverenov. To je bilo nemško cesarstvo, ki je bilo – po znameniti Pufendorfovi oznaki v *De statu imperii Germanici* – »monstro simile«.<sup>11</sup> Saint-Pierre pa je na Nemčijo gledal kot na »neke vrste občo republiko suverenov, ki jih v njenih skupščinah nepretrgoma predstavljajo odposlanci njenih različnih sil, ki jih je moč odpoklicati.« Dopolnilo notranjemu miru, ki ga je zagotavljala takšna konstitucija, je bila vojaška zveza »proti prizadevanjem tujih sil«.<sup>12</sup> Med dokazovanjem, »da je danes mogoče narediti iz Evrope, [...] kar so svojčas naredili iz Nemčije«,<sup>13</sup> in med deklarirano željo nič drugega kot »pojasnjevati« Sullyjev »Véliki načrt«, je seveda očitno protislovje. Sullyjeva evropska skupnost se je resda navdihovala pri viziji, po kateri bi bila »vsa Evropa urejena in vladana kot ena velika družina«,<sup>14</sup> vendar je pot k temu idealu peljala prek ozemeljskih in političnih razkosavanj, zamenjav in premeščanj, ki

---

<sup>10</sup> *Memoires*, str. [35], [36].

<sup>11</sup> Pufendorfova oznaka sodi v tisto historično obdobje, v katerem se je pojem *imperium Germanicum* uveljavil proti starejšemu, tradicionalnemu pojmovanju cesarstva. »Proti tej konkretizaciji pojma 'monarhija = svetovno gospostvo', ki je bila prevladujoča še do izteka 16. stoletja, se je pred zadnjo tretjino 17. stoletja, t.j. v poznem humanizmu, uveljavila v temelju drugačna interpretacija cesarstva, ki je cesarstvo razvezala od predstave o svetovnem gospostvu.« Horst Dreitzel, *Monarchiebegriffe in der Fürstengesellschaft. Semiotik und Theorie der Einherrschaft in Deutschland von der Reformation bis zum Vormärz*, Böhlau Verlag, Köln/Weimar/Wien 1992, str. 166-7. Vendar, če vidimo v tem možno Saint-Pierrovo referenčno točko, ne gre spregledati, da obstaja ključna razlika med Pufendorfovimi »sistemom držav« (system of states) in med konceptom (moderne) meddržavnega sistema (state system), pri artikulaciji katerega je igral določeno vlogo tudi Saint-Pierre: »Zdi se, da moderni pomen izhaja od avtorjev po Pufendorfu, ki so trdili, da je Evropa kot celota tvorila nekakšen sistem ohlapne, obče vrste.« Murray Forsyth, *Unions of States. The Theory and Practice of Confederation*, Leicester University Press/Holmes & Meier Publishers Inc., New York 1981, str. 219.

<sup>12</sup> *Memoires*, str. [15]. Cf. *Projet*, str. 12.

<sup>13</sup> *Memoires.*, str. [16]; *Projet*, str. 51 sq.

<sup>14</sup> Uporabljam izd. abbéja de l'Écluse, ki je bila brana v času, o katerem govorim, in mi je bila dostopna v angl. prev.: *Memoirs of Maximilian de Bethune, Duke of Sully, Prime Minister to Henry the Great. Containing The History of the Life and Reign of that Monarch, And his own Administration under Him*, London 1757. (Kritična izd. D. Buissereta in B. Barbickeja, *Les Economies Royales de Sully*, Librairie C. Klincksieck/Librairie de la Société de l'histoire de France, Paris 1970 sq., še ni segla do »Načrta«.) Citat: *Memoirs*, zv. V, str. 124.

bi Evropo na novo razdelili med določeno število sil.<sup>15</sup> V nasprotju s tem je Saint-Pierre, kot bomo še videli, pristajal na geopolitični *status quo*. Vendar protislovja leže na globlji, konceptualni ravni.

Korenina zla za Saint-Pierra, kot sicer praviloma za vse ireniste, so bile suverene države. Problem (pa ne zanj) je bil v tem, da niti ni imel jasnega pojma ne suverenosti ne države niti ni prav vedel, ali naj bi »suverene države«, kakor jih je pač razumel, ohranil ali prevladal. Vsaj izhodišče je bilo nedvoumno: »Odkar so na svetu suvereni, so vojno prekinili edinole padec in propad suverenih hiš, prevrat v njihovih državah ali pa mirovne pogodbe«, ki so bile zgolj »pogodbe o premirju«.<sup>16</sup> Saint-Pierru sta bila – razen ko je tu in tam pozabil na mir in Evropsko unijo ter se posvetil vprašanju notranje organizacije države, posebej tudi zagotavljanja vojaške učinkovitosti,<sup>17</sup> ter se dal voditi načelu, da sta »varnost in blaginja države prvi zakon« ter da je »temeljni zakon« »Salus Populi, salus Reipublicae, suprema lex esto«<sup>18</sup> – tuja tako moderen pojem države kot moderen pojem suverenosti.<sup>19</sup> Država je bila zanj »telo [sestavljeno iz] vasi, mest, dežel, ki tvorijo zvezo [*une Union*], suvereno družbo«.<sup>20</sup> Suvereni pa so bili kraljevske osebe in družine.<sup>21</sup> Evropska unija bi ohranila njihove naslove in posesti, in če bi bilo treba, bi jih tudi branila pred notranjimi in zunanjimi sovražniki – v tem pogledu je bilo v resnici v interesu »suverenov«, da se ji pridružijo.<sup>22</sup> Ko je Saint-Pierre zagotavljal, da bo v Uniji vsaka »država« imela več »varnosti za svojo ohranitev«,<sup>23</sup> je imel v mislih prvenstveno dinastično varnost. Države kot države pa bi prenehale obstajati kot samostojne zakonske entitete. Evropska unija je bila namreč »vrhovna država [*un Etat suprême*], sestavljena iz različnih suverenih držav«,<sup>24</sup> tako da

<sup>15</sup> *Ibid.*, str. 141, 143-4.

<sup>16</sup> *Memoires*, str. 6.

<sup>17</sup> Gl. zlasti *Sur le Ministère des Finances; Ministère des Affaires avec les Etrangers; Ministère de la Guerre avec les Etrangers, OP VIII; Projet pour rendre les troupes beaucoup meilleures, et les soldats plus hureux, OP X.*

<sup>18</sup> *Ministère des Affaires avec les Etrangers, OP VIII*, str. 121, 123.

<sup>19</sup> Četudi je Bodinovo *Republiko* postavil nad Platonovo *Državo* (*Observations Sur le progrès continuël de la Raizon Universelle, OP XI*, str. 277), bi v njem težko prepoznali Bodinovega slednika.

<sup>20</sup> *Memoires*, str. 10.

<sup>21</sup> Za Saint-Pierra suverenost ni bila neodvisnost od višje oblasti zunaj države oziroma politične skupnosti, pač pa zgolj neodvisnost suverena od moči velikašev, »Grands«, znotraj njegovega dominija. *Ibid.*, str. 139. Države so identične z »Maisons Souveraines«, suvereni pa so »Chefs de ces Maisons«. Cf. *Projet, »Troisième discours«.*

<sup>22</sup> V *Observations Sur les quatre principaux défauts du Gouvernament d'Angleterre, OP XI*, str. 153-4, Saint-Pierre posebej poudari, da je evropska skupščina še zlasti koristna za »suverena«, in ko mu jo priporoča, obljublja, da bo ohranila obliko njegove vladavine.

<sup>23</sup> *Memoires*, str. 28 sq.; cf. str. 51.

<sup>24</sup> *Suplement a l'Abreje, OP II*, str. 48.

ni najbolj jasno, zakaj so te »suverene države« pravzaprav »suverene« (in sploh »države«). Vprašanje postane še bolj zagatno, če pogledamo, kakšne pristojnosti je Saint-Pierre namenil »vrhovni državi«. Evropska unija bi namreč – v nasprotju z aktualnim stanjem, za katerega je veljalo, da »med evropskimi suvereni ni zakonov« – prevzela v svoje roke bolj ali manj vso jurisdikcijo. Suverenom bi bilo dovoljeno sklepati pogodbe samo, če bi se z njimi strinjale tri četrtine članic Unije; Unija bi sprejela nove zakone za urejanje trgovanja; določala bi moč oboroženih sil; priznavala bi province, ki bi se odcepile od »sovražnega suverena«, ter takega suverena in njegove privrženice postavila pod svojo zakonodajo; in vprašanja sukcesije bi bila reševana glede na interese Unije.<sup>25</sup> Kljub vsemu temu je Saint-Pierre zavračal namišljeni ugovor, da Unija ne bi upoštevala dovolj »prerogativa neodvisnosti, prerogativa, ki je bistven za suverenost.«<sup>26</sup> A suvereni so bili pač nič več kot »glavarji številnih družin«, in tako dejansko ni moglo biti razumnih ugovorov zoper njihovo združitve v »evropsko družbo« in zoper ustanovitev »permanentnega sodišča«, ki bi med njimi delilo pravico<sup>27</sup> – po analogiji z zvezo družin, ki je tvorila Saint-Pierrovo »suvereno družbo«,<sup>28</sup> se pravi tisto, kar je bila zanj država. Od »suverenih družb« do družbe suverenov, od »zveze družin« do evropske družinske zveze, je bil le droben miselni korak.<sup>29</sup>

Saint-Pierre je bil kritičen do pojma ravnotežja sil<sup>30</sup> in vseevropska unija, ki si jo je zamislil, je bila alternativa *Système de l'Equilibre* in nadomestek za meddržavne zveze in zavezništva.<sup>31</sup> Značilnost ravnotežja sil so bile »malone

<sup>25</sup> *Memoires*, str. 12, 63, 64 sq., »art. necessaires« IV, V, VI; *Abrege*, str. 29.

<sup>26</sup> Gl. *Projet de traité*, str. 451 sq.

<sup>27</sup> *Abrege*, str. 12.

<sup>28</sup> Za Saint-Pierrovo filozofsko zgodovino človeške družbe gl. I. del *Projet de traité*.

<sup>29</sup> Saint-Pierre je v resnici govoril o »vseh družinah Evrope«. *Observations Sur les dernières Paix*, OP XI, str. 325.

<sup>30</sup> Obče o tem pojmu gl. H. Gollwitzer, *Geschichte des weltpolitischen Denkens, Band I: Vom Zeitalter des Entdeckungen bis zum Beginn des Imperialismus*, Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen 1972, str. 243 sq.; M. S. Anderson, »Eighteenth-Century Theories of the Balance of Power«, v *Studies in Diplomatic History: Essays in memory of David Bayne Horn*, ur. R. Hatton in M. S. Anderson, Longman, London 1970; Jeremy Black, »The theory of the balance of power in the first half of the eighteenth century«, *Review of International Studies*, 9 (1983) 1; tudi Jeremy Black, *The Rise of the European Powers 1679-1793*, Edward Arnold, London 1990; Kalevi J. Holsti, *Peace and war: armed conflicts and international order 1648-1989*, Cambridge University Press, 1991; Torbjörn L. Knutsen, *A history of International Relations theory. An introduction*, Manchester University Press, Manchester/New York 1992.

<sup>31</sup> V tem smislu, in številnih drugih, je verjetno zgrešeno govoriti o Saint-Pierrovem mirovnem projektu kot o mednarodnopravnem delu, kot denimo Paul Collinet, »Introduction« v *Selections from the second edition of the Abrégé du Projet de Paix Perpétuelle. By C. I. Castel de Saint-Pierre, Abbot of Tiron. 1738*, The Grotius Society Publications, zv. 5, Sweet & Maxwell, London 1927, str. 2.

nenehne vojne«, ki so bile pustošile Evropo zadnjih dvesto let. V tem sistemu, je pisal abbé, si je mogoče zagotoviti ohranitev države samo in edinole, »če se ima neprenehoma orožje v rokah«. <sup>32</sup> Poleg tega sistem ravnotežja ne le ne zavira vojn, marveč podaljšuje njihovo trajanje, in sicer zato, ker so sile tistih, ki se bojujejo med sabo, »skoraj enake«. <sup>33</sup> Vrh vsega pa tak sistem izključuje sodelovanje dveh velikih sil, ker bi ga to porušilo. <sup>34</sup> Saint-Pierrova rešitev (po kateri se je razlikoval od Sullyja) pa je bila prav zamrznitev evropskega ravnotežja sil. Ta bi temeljila na pripoznanju natanko tistih »pogodb«, do katerih je bil avtor projekta tako zelo nezaupljiv, kot večno veljavnih. Temelj Unije bi bila »dejanska posest in izvrševanje zadnjih pogodb«. <sup>35</sup>

Načela sistema ravnotežja – za katerega je Saint-Pierre parkrat le iztisnil iz sebe, da je »boljši kot nič« <sup>36</sup> – torej niso bila odpravljena, bila so le v suspenzu. Brž ko bi katera od članic prekršila ustavo Unije, bi se sprožil mehanizem za vzpostavljanje ravnotežja. Kršilec bi se soočil z »vojsko cele Evrope«, <sup>37</sup> kar pöve, da bi bila vez združene Evrope prej zastraševanje kot interes. <sup>38</sup> In Saint-Pierre je tudi sam povedal, da lahko vojno preprečuje edinole »strah pred daleč močnejšo silo razsodnikov«. <sup>39</sup> »Imeti bi bilo treba veliko dobrih čet, ki bi s svojo močjo vlivale strah vsakomur, ki bi hotel kaliti mir Evrope.« <sup>40</sup> Na tej in taki podlagi je bila Evropska unija »vsemogočna in nesmrtna družba«, in kdor bi se hotel ločiti od nje, bi bil obravnavan kot »skupni sovražnik vseh zaveznikov«. <sup>41</sup> Nič bolje se ne bi godilo tistim, ki k njej morda ne bi želeli pristopiti: takega suverena bi Unija »razglasila za sovražnika miru v Evropi in se proti njemu vojskovala, dokler ne bi vstopil vanjo«. <sup>42</sup>

Miroljubna nova ureditev sveta – zamrznjeno ravnotežje vladarskih družin, oblikovano po vzoru cesarstva v ruševinah – se je imenovala »la République Europeine« ali tudi »l'Etat Europeine«. <sup>43</sup> Saint-Pierrovo zavzemanje zanjo je

<sup>32</sup> *Memoires.*, str. 24, 25.

<sup>33</sup> *Comparaizon entre le Systeme de l'Equilibre des deux principales puissances, et le Systeme de la Diete Europeine*, OP X, str. 260.

<sup>34</sup> *Ministère de la Guerre avec les Etrangers*, OP VIII, str. 323.

<sup>35</sup> *Abrege*, str. 23, *Projet*, str. 168 sq., in drugje.

<sup>36</sup> *Ministère des Affaires avec les Etrangers*, OP VIII, str. 156, 335.

<sup>37</sup> *Abrege*, str. 37.

<sup>38</sup> A tudi to je bilo mogoče izreči v jeziku interesov: »[N]espametni vladar, ki ne pozna dovolj svojega interesa, potrebuje zdravilni strah, da bi ga kot otroka povedel k njegovemu resničnemu interesu [...].« *Ibid.*, str. 31.

<sup>39</sup> *Observations Sur les dernières Paix*, OP XI, str. 319-20.

<sup>40</sup> »Le plus beau de tous les Titres seroit le Titre de Pacificateur de l'Europe«, *Pansées diverses*, OP XII, str. 99.

<sup>41</sup> *Abrege*, str. 35, 40.

<sup>42</sup> *Projet*, str. 183.

<sup>43</sup> *Abrege*, str. 174, 175.

bilo nasprotovanje univerzalni monarhiji.<sup>44</sup> Univerzalno-monarhična težnja po pridobitvi velikih ozemelj v Evropi bi namreč podžigala vojne, poleg tega pa je bila nespametna (»trés-mal fondée«).<sup>45</sup> A kaj ko so bili suvereni ljudje podložni strastem, ki bi jih kaj lahko zagrela »vizija univerzalne monarhije«.<sup>46</sup> Evropska unija je bila varovalo pred tem. Vendar pa je bil Saint-Pierre dovolj domoljuba – ne le v tistem pogledu, ki ga je ne brez zlobe zabeležil Rousseau, da je namreč abbé videl svojo patriotsko dolžnost v tem, da je svojim služkinjam delal otroke za domovino<sup>47</sup> – da si je lahko zamislil *francosko* univerzalno monarhijo. Če bi si francoski kralj priključil velika ozemlja svojih sosedov, bi nastala »monarhija Evrope«.<sup>48</sup>

Unija je bila izmišljena »v korist vseh krščanskih suverenov«.<sup>49</sup> In ker je bila cena za evropski mir notranja statika, konserviranje *statusa quo*, je bila dinamika preusmerjena navzven. Že iz citata na začetku tega teksta je razvidno,<sup>50</sup> da je bila Unija, kot si jo je zamišljal Saint-Pierre, potrebna za ohranjanje evropskih trgovskih interesov v Aziji in Afriki. V predgovoru k drugi izdaji svojega projekta večnega miru je zapisal, da je bil en od dveh pglavitnih ciljev njegove zamisli najti »*zadostno jamstvo* [une *sûreté suffisante*] za svobodo trgovanja [*Commerce*], bodisi v Ameriki, bodisi v Sredozemlju«.<sup>51</sup> V času, ko je Saint-Pierre pisal, se je ideja o miroljubnosti trgovanja že prijela<sup>52</sup> in

<sup>44</sup> Saint-Pierrova sodba o cesarju Karlu V., recimo, je bila negativna: njegov boj za univerzalno monarhijo je »naredil na svetu mnogo hrupa«, »povzročil veliko skrbí njegovim sosedom«, vendar pa v vsem tem ni bilo ničesar herojskega, zakaj cesar ni bil »univerzalni dobrotnik«. *Projet de traité*, str. 638-9. (Bil je seveda tudi Habsburžan in kot tak tekmeč francoske dinastije.)

<sup>45</sup> *Memoires*, str. 185.

<sup>46</sup> *Abrege*, str. 168.

<sup>47</sup> »Menil je, da je dolžnost državljanov, da naredijo za domovino nekaj otrok. Vedno je imel služkinjo v plodnih letih in spal je z njo vsako soboto, brž ko pa je zanosila, se je ni več dotaknil. – V tem pogledu je dobro gospodaril s svojim užitkom, da bi čim dlje ohranil svojo oplojevalno moč. Verjel je, da je s svojo rodovitnostjo odgovoren za obče dobro.« »Fragments et notes sur l'Abbé de Saint-Pierre«, *Oeuvres complètes*, l. c., str. 656-6.

<sup>48</sup> *Abrege*, str. 116.

<sup>49</sup> *Ibid.*, str. 24. Saint-Pierre je lahko govoril o »krščanski Evropi« (npr. *ibid.*, str. 49) ne zato, ker bi bilo krščanstvo enotno, pač pa zato, ker je na Evropo gledal kot na enoto, se pravi v smislu evropske enotnosti.

<sup>50</sup> Gl. besedilo k op. 10.

<sup>51</sup> *Memoires*, str. [36]; *Projet*, str. 17.

<sup>52</sup> Saint-Pierre je želel, da bi evropski kongres zasedal kje na Holandskem, kajti Holandci so bili »med vsemi ljudstvi na svetu tisto, ki trguje najpogosteje in v največjem obsegu«, in so bili zato od vseh narodov najbolj »zainteresirani za ohranitev miru«. *Memoires*, str. 75. Na splošno o tem vprašanju gl. Edmond Silberner, *La guerre dans la pensée économique du XVI<sup>e</sup> au XVIII<sup>e</sup> siècle*, Librairie du Recueil Sirey, Paris 1939 (o Saint-Pierru str. 161 sq.); ta študija je povzeta v uvodu v Edmund Silberner, *La guerre et la paix dans l'histoire des doctrines économiques*, Sirey, Paris 1957.

obramba trgovskih interesov je postala, konsekventno, bolj ali manj sinonimna z zavzemanjem za mir. Če je bila ta obramba mišljena in prakticirana po vojaško, to kajpak ni metalo sence na svetlo idejo.

Ko je šlo za evropske posesti onkraj Atlantika, je Saint-Pierra, kot bi bilo mogoče pričakovati, vodila ena sama skrb: skrb za mir, za mir med kolonialnimi silami. »Prijatelj človeštva« je bil seveda spontani šovinist, če že ne protorasist. Kakor ni dvomil o manjvrednosti neevropskih kultur,<sup>53</sup> tako je bil prepričan, da je načeloma nevredno evropskih vladarjev, da bi se bojevali med sabo zavoljo »kakega nenaseljenega otoka« ali za »par koč divjakov«.<sup>54</sup> Kar je ležalo onkraj morja, v Ameriki in drugje, so bila za Saint-Pierra velikanska ozemlja, »ki jih naseljujejo samo divjaki«<sup>55</sup> – kar je pomenilo toliko, kot da so nenaseljena (in torej prosta). »Ta ozemlja, tako oddaljena, nekultivirana, nenaseljena, so brez velikega pomena, vendar pa ne bi smeli [...] ničesar prepustiti za delitev med

<sup>53</sup> Bolj naklonjeno oko bi v njem morda prepoznalo predhodnika multikulturalizma. Ko je pisal o mohamedancih, je svaril pred tem, da bi v njih videli »ljudi, kakršni smo mi«. *Discours contre le Mahometisme, OP V*, str. 131. Če je environmentalizem stoletje ali dve pred tem spodbijal teorije o degeneraciji človeka (gl. Margaret T. Hodgen, *Early Anthropology in the Sixteenth and Seventeenth Centuries*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia 1964, 7. pogl.) in bil teoretska podlaga strpnosti – kajti če je dokazoval, da različne podnebne in topografske okoliščine ustvarjajo različna razporeženja in temperamentne ljudi, bi naj to napeljevalo k sprejemanju misli, da različna področja na zemlji narekujejo različne načine življenja in njim ustrezne družbene ureditve, in s tem tudi k sprejemanju teh različnih dejanskosti (gl. J. H. Elliott, »The Discovery of America and the Discovery of Man«, v Elliott, *Spain and Its World 1500-1700*, Yale University Press, New Haven/London 1989, str. 62) – je tu postal sredstvo za diskvalificiranje, na diskvalifikacijo pa je bil oprt imperativ po izbrisovanju inferiorne »kulture«. Sovraštvo do islama v tem pogledu Saint-Pierra ni toliko zaslepilo, da ne bi videl, da obstajajo tudi druge kulture, na katere mora Evropejec gledati zviška, s pomilovanjem in zaničevanjem. Ne le mohamedanci, marveč vobče »divjaki Azije, Afrike in Amerike«, so drugačna kultura (»c'est la diférente culture«). Seveda manjvredna: duh, *l'esprit*, »najbolj nevednih kmetov iz vasi Touraine, kjer je zrasel Descartes«, je bil »bolj kultiviran od duha teh divjih Descartesov iz Azije, Amerike ali Afrike«, in »najmodrejši med Kafri« si še zamisliti ne more niti »stotine napredka, s katerim se v Franciji, v Angliji, približujemo človeškemu Razumu«. *Observations Sur le progrèz continuèl de la Raizon Universelle, OP XI*, str. 265-7, 305.

<sup>54</sup> *Memoires*, str. 134. Saint-Pierre je primerjal velike prednosti, ki jih dajejo ljudem »velike in stare družbe«, s tistim, kar »dobijo divjaki iz svojih malih družb, ki se šele rojevajo« (*Projet de traité*, str. 443), kar je impliciralo, da je že zgolj velikost evropske družbe, ki si jo je zamislil in jo mislil, predstavljala civilizacijska napredek in superiornost (cf. *ibid.*, str. 445). Veliko je bilo napredno, in abbéjevo sporočilo je bilo, da se Evropejcem ne spodobi, da bi živeli na drobno: da bi se obnašali kot divjaki in živeli kot »poglavarji divjaških družin«, »afriški kraljički«, »majčkeni suvereni Amerike« (*Projet*, str. 23-4). Združiti bi se morali v »Société Européenne«.

<sup>55</sup> *Memoires*, str. 95. Saint-Pierre je postavljajl nasproti »nevednost, neotesanost, siromaštvo in barbarstvo divjaških narodov Amerike« in dobro urejeno in uglajeno (»bien policé«) Evropo. *Abrege*, str. 122.



suvereni; vzeti bi jim morali sleherni predmet razdora.«<sup>56</sup> Domorodska ljudstva so ostala zunaj vidnega polja, vanj so stopila le izjemoma – kot vir možnega upora, kot manjša motnja miru. Mir, ki je zanimal Saint-Pierra, je bil mir med evropskimi silami, in v interesu tega miru bi morala Evropa kolektivno upravljati kolonialne zadeve.<sup>57</sup> Potrebna so bila jamstva, ki bi zagotovila »suverenom, ki imajo tam postojanke, da bi imeli v tistih deželah tam gotove, jasne in nespremenljive meje svojih ozemelj.« S tem ciljem pred očmi je Saint-Pierre predvidel, da bo Evropska unija imenovala »komisarje, ki bodo potovali v tiste kraje za ureditev teh meja«, in ustanovila tam »generalni svet«, katerega naloga bo razsojati med kolonialisti.<sup>58</sup> Kolonialna trgovina bi morala biti svobodna, in Saint-Pierre se je čutil poklicanega prepričati tiste, ki so se bali, da bodo s padcem monopolov padli tudi dobički, da bodo profiti, prav nasprotno, narasli z naraščanjem trgovske dejavnosti. Prisegal je na načelo, da »povečevanje trgovine enih v ničemer ne ovira povečevanja trgovine drugih«. In ker je bil cel svet dan v ropanje Evropejcem – v uglajenem jeziku načel se je reklo, da »mora biti morje prav tako svobodno kot zemlja za vse krščanske države« – je imel seveda prav, ko je pridigal o prednostih in blagodatih »poceni tržišča, ki bo vedno delovalo v prid vseh ljudstev evropske družbe«.<sup>59</sup>

Bližja in neposredneje občutena skrb so bili za Saint-Pierra »Mohamedanci, sosedje Evrope, Tartari, Turki, Tunizijci, Tripolitanci, Alžirci in Maročani«.<sup>60</sup> Ko se je trudil formulirati politiko do njih, sta se v pacifistovih prsih topli dve duši. Njegova prva rešitev je bila ponuditi jim pristop k pogodbi, skleniti z njimi napadalno in obrambno zvezo, povzdigniti jih v pridružene člane Evropske unije.<sup>61</sup> To nikakor ne bi bila njihova svobodna odločitev, le pristanek na to,

<sup>56</sup> *Projet*, str. 209-10.

<sup>57</sup> S sklicevanjem na Pettyja je Saint-Pierre argumentiral, da so lahko kolonije koristne za *Nation-Mère* samo »v sistemu obče ureditve evropske skupščine [*système de la Police générale de la Diète Européenne*]«, medtem ko tedaj, če take politike ni, »dans le système d'Inpolice Europeines«, prinašajo več škode kot koristi. *Observations sur les colonies éloignées*, OP X, str. 279-80.

<sup>58</sup> *Memoires*, str. [36], 95; *Projet*, str. 18, 209. Spodbuda španskemu kralju za pridružitve Uniji je bil argument, da bi mu to pomagalo ohraniti njegove »daljnje države, Peru, Meksiko etc.« *Abrege*, str. 125; *Projet de traité*, str. 646. Pomožen argument je bil, da je veliko bolje, da so ozemlja, ki so v španski lasti (in Španija) »ima v lasti najobsežnejše ozemlje na svetu«, v posesti »evropske [vladarske] hiše«, kot da bi bila v rokah »kake azijske hiše«. *Projet*, str. 173.

<sup>59</sup> *Ibid.*, 152, 155; *Projet de traité*, str. 683, 647-8.

<sup>60</sup> *Projet*, str. 160-1.

<sup>61</sup> *Projet*, str. 161; *Projet de traité*, str. 549. Enkrat se je Saint-Pierre poigral z mislijo, da bi bili ti muslimani morda člani Unije, a tudi tu je bila to le negotova možnost: »ali člani ali zavezniki Unije« (*ibid.*, str. 162). V nadaljevanju jih je obravnaval samo kot potencialne pridružene člane (*ibid.*, str. 319), nekje drugje kot *confederez* (*Abreje du Projet*, OPI, 294-5), nikdar pa se niso pojavili na njegovih številnih listah članov Unije. Pri tem je bil odločen, da tu niso možne spremembe. *Ibid.*, str. 190.

kar bi odločili Evropejci; in če bi Mohamedanci zavrnilo ponujeno jim zvezo, bi morali na svoj račun pripisati napad združenih evropskih sil nanje. Prednosti in koristi takšne ureditve za Evropejce bi bile številne. Najprej, institucionalna inkorporacija sredozemskih muslimanskih držav v Unijo – v smislu nekakšnega partnerstva za mir, se pravi ne kot enakopravnih članic – bi nevtralizirala njihovo vojaško moč. Saint-Pierra je najbolj skrbelo, »da se Turki in Maročani ne bi utrdili [*ne s'aguerrissent*]«. <sup>62</sup> Ko bi enkrat bili v Uniji, bi morali prispevati čete za evropsko varnost. Poleg tega bi morali denarno podpirati vzdrževanje zveze: vsota, ki bi jo, denimo, morala plačevati Turčija, je bila višja od vsote, ki bi jo bila dolžna plačati katera koli od evropskih držav. <sup>63</sup> Mir torej ni bil le dober za trgovino, kar je Saint-Pierre neutrudno dokazoval, bil je tudi dobra trgovina. Nedvomno je bil blagodejen za evropske posle: predlagana ureditev bi odprla meje sosednjih muslimanskih držav za neomejeno trgovsko dejavnost. Povečanje komuniciranja z Evropejci, ki bi iz tega sledilo, je bilo identično z »nepretrganim napredovanjem univerzalnega človeškega razuma« in bi kot tako postopoma spodkopalo islam. <sup>64</sup> »Naraščanje tuje trgovine prinaša tja novo svetlobo«, in v njej kopnita tako »prazna vera« mohamedancev (kar je za Saint-Pierra »ozdravljenje«) kot vraževerje v azijskih deželah. <sup>65</sup> Tako je *commerce* tlakoval pot krščanstvu kot univerzalni religiji. <sup>66</sup> To bi spet prispevalo k spreminjanju družbene in kulturne zgradbe muslimanskih dežel. Mohamedanski suvereni bi, denimo, »kmalu prevzeli metode krščanskih držav za izobraževanje mladine in za povzdigo umetnosti in znanosti«. <sup>67</sup> Naposled, v takih okoliščinah bi bilo tudi mogoče preobraziti njihove politične sisteme in jih prilagoditi evropskim merilom. <sup>68</sup>

Vključitev sredozemskih muslimanov in tudi ruskega carja <sup>69</sup> v Unijo bi prispevala k evropski varnosti ne le s tem, da bi pogasila vojne med članicami

<sup>62</sup> *Abrege*, str. 143-4.

<sup>63</sup> *Memoires*, str. 111-2; *Projet*, str. 374.

<sup>64</sup> »Aneantissement futur. Du Mahometisme & des autres Religions humaines par le progrès continuel de la Rézon humaine universelle«, *Pensées diverses*, OP XIII, str. 219-23.

<sup>65</sup> *Observations Sur le progrès continuël de la Raizon Universelle*, OP XI, str. 284-5.

<sup>66</sup> Argument ni bil pretresljivo nov: »gotovi smo si lahko, da bo resnična religija, ki je edina razumna, korak za korakom postala [...] univerzalna religija.« *Projet*, str. 282. Ali: »če bi Evropa, ki se je najbolj približala univerzalnemu razumu, imela natanko isto religijo, bi jo korak za korakom uveljavila kot univerzalno po vsem svetu.« *Reflexions Morales*, OP XV, str. 106.

<sup>67</sup> *Projet*, str. 385.

<sup>68</sup> »Z Alžirom, Tunisom in Tripolijem bi lahko sklenili pogodbo, [...] da bi jih pripravili do tega, da bi vladali na republikanski način, in tako kot trgovska mesta.« *Projet de traité*, str. 692.

<sup>69</sup> V tem je ena od razlik med Saint-Pierrom in Sullyjem alias Henrikom Velikim, na katerega je sicer prisegal. Sullyjeva nova Evropa bi izključevala države, ki jih danes štejemo v Vzhodno Evropo. Ne le iz verskih razlogov. Poljaki, Prusi, Livonci, Moskoviti in Transilvanci so že zato, ker prihajajo v stik s Turki in Tartari – četudi le, ko se vojskujejo proti njim – »tujci Zahodnoevropejcem. *Memoirs of Maximilian de Bethune*, zv. III, str. 169.

in pridruženimi članicami, marveč tudi s tem, da bi potisnila evropske meje daleč v azijsko ozemlje. Meje teh neevropskih članic Unije bi bile obrambni okop Evrope pred invazijami »kakega tatarskega osvajalca, kakega kitajskega osvajalca, kakega arabskega osvajalca, kakega perzijskega osvajalca.«<sup>70</sup> In ko je Saint-Pierre govoril o tem vprašanju, so se nenadoma pojavile, tako rekoč *ex nihilo*, »kolonije različnih nacij Evrope na mejah Moskovitskega carstva in Turčije«<sup>71</sup> s stacioniranimi evropskimi četami. »Dobro utrditi vse meje nasproti vladarjem, ki niso v Uniji«,<sup>72</sup> bi bila dolžnost carja in turškega cesarja.<sup>73</sup> A tudi Evropejci bi ne držali križem rok: skrbeli bi za svojega bojevitega duha, kultivirali bi vojaške vrline in spretnosti. »Miroljubni filozof« jih je namreč cenil in ni hotel, da bi zaradi miru v Evropi oslabele in zatonile. Odrinil bi jih bil iz Evrope, da bi jim vdihnil novega življenja na njenem obrobju. »Res je, da se vojaške kreposti in sposobnosti skoraj ne pokažejo več med nami in da se vse bolj umikajo na evropske meje, tam jih je moč imeti, kjer so sovražniki, proti katerim se imamo bojevati.«<sup>74</sup> Tam bi jih načrtno gojil. »Veščine, ki so odvisne od vojne, se eksercirajo zlasti na mejah Evrope, tako da se ne bi izgubile, dokler bo Evropa imela oborožene sovražnike, ki se jih je bati.«<sup>75</sup>

Kljub temu, da meje evropskega miru niso prinašale miru tistim onkraj njih, je na to prvo rešitev vendarle mogoče gledati kot na vizijo miru – vsaj za tiste, ki bi bili tako ali drugače vključeni v Evropsko unijo,<sup>76</sup> torej pogojno tudi za mediteranske muslimane. Vendar je bila ta evropska mirovna hegemonija le ena možnost. Saint-Pierrova zadnja beseda, če ne kar končna rešitev, je bila veliko manj tankočutna. V tisti inačici mirovnega projekta, ki jo je objavil leta 1713, je bolj mlačno zavrnil zamisel o izgonu Turka iz Evrope kot nepraktično. Ni bil prepričan, da bi bila večina evropskih vladarjev pripravljena lotiti se

<sup>70</sup> *Projet*, str. 319. – Čemur se danes reče »trdnjava Evropa«, je ideja s spoštovanja vredno tradicijo. Celo Komensky, ki je v *Angelus pacis* (1667) obnovil pridigo na gori in je bil v primeri z večino somirovnikov v resnici začuda nenasilen, si je lahko zamišljal Evropo samo kot »skupno trdnjavo krščanstva pred vsemi zunanjimi sovražniki«. John Amos Comenius, *The Angel of Peace sent to the Peace Ambassadors of England and the Netherlands in Breda, Whence it is intended for transmission to all the Christians in Europe and thereafter to all the nations throughout the world, that they should call a halt, cease to wage war, And make way for the Prince of Peace, Christ, who now desireth to announce peace to the nations*, ur. M. Safranek, Pantheon Books, New York s.a., str. 49.

<sup>71</sup> *Projet*, str. 321.

<sup>72</sup> *Projet*, str. 372.

<sup>73</sup> V *Abrege*, str. 76, 131, so bili Turki prestavljeni že na nasprotno stran in stroške »obrambe« pred njimi bi si delile vse članice Unije, kar bi razbremenilo države, ki so mejile na Turčijo (Nemško cesarstvo in Poljsko).

<sup>74</sup> *Suplement a l'Abreje*, OP II, str. 7.

<sup>75</sup> *Ibid.*, str. 13.

<sup>76</sup> Ko bi bila Evropska unija trdno postavljena, bi se Saint-Pierre lotil organiziranja Azije in bi oblikoval »Azijsko unijo po vzoru Evropske unije«. *Projet*, str. 321, 376 sq.

tako dragega podjetja.<sup>77</sup> V besedilu, ki ga je dal natisniti štiri leta pozneje, se je k temu vprašanju vrnil. Zdaj je s slabo vestjo priznal, da je bil mislil, »da bi bilo nemogoče pognati Turka iz Evrope«. Vendar je bil zadevo še enkrat premislil: »potem ko sem nekaj časa razmišljal o tem vprašanju, pa menim, da je ta reč mogoča.« Edini pogoj, ki bi ga bilo treba izpolniti, je bil ustanovitev Evropske unije, ki v tem kontekstu nastopi v verski opravi: kot »krščansko rabsodišče« in »krščanska družba«.<sup>78</sup>

Da bi prepričal namišljene sogovornike, je Saint-Pierre začel govoriti o »živem in nespravljivem sovraštvu« – seveda ne Evropejcev do »Turkov«, pač pa »mohamedanskih vojakov do krščanskih ljudstev«.<sup>79</sup> Opozarjal je tudi, da neverniki ogrožajo papeško državo in da se je treba »toliko bolj bati za papeža, ker ga Turki že dolgo sovražijo kot poglavarja kristjanov«.<sup>80</sup> Na površje je priplavala stara tema, ki je vzgibavala in formirala zahodno krščanstvo in zatem Evropo vsaj od začetka križarskih pohodov dalje: da so »ti neverniki osvajali Evropo edinole zaradi zavisti in razprtij med krščanskimi vladarji«. Jasno je moralo biti, da je Unija potrebna, kajti kaj je bila drugega kot »nerazdružljiva zveza vseh krščanskih vladarjev, da bi se vsi medsebojno varovali ne le proti Turkom, marveč tudi proti vsem drugim svojim sovražnikom?« Ta defenzivna misel se je hipoma prelila v vizijo »napadalne zveze za iztrebljenje Turkov«. In veliki evropski mirovnik je obljubil, da bo »takoj pokazal, da je ta projekt za iztrebljenje Turkov manj težaven, kot bi si kdo mislil«, in pristavil retorično vprašanje, kaj da je kdaj koli bilo »veličastnejše in pomembnejše za krščanstvo, kot na eni strani za vedno vzpostaviti mir med krščanskimi vladarji in jih na drugi pripeljati do tega, da se dejavno zavzamejo za iztrebljenje nevernikov?«<sup>81</sup> Na pomoč je poklical avtoriteto Henrika Velikega, čigar srčna želja da je bila »vzpostaviti večni mir in izgnati Turka iz Evrope«,<sup>82</sup> ter predlagal splošni križarski pohod.

Na koncu svojega mirovnega projekta se je Saint-Pierre odločil dokazati, ali raje: prepričati evropske vladarje, da je izgon Turkov iz Evrope lahak ter da jim bo prinesel korist in slavo. Če bi bila oblikovana evropska »totalna zveza«,

<sup>77</sup> *Ibid.*, str. 306-7.

<sup>78</sup> *Projet de traité*, str. 549.

<sup>79</sup> *Ibid.*, str. 557.

<sup>80</sup> *Ibid.*, str. 613. V *Suplement a l'Abreje, OP II*, str. 36, Saint-Pierre piše, da ni nujno, da bi bil papež član Unije, kajti ta bi lahko delovala tudi brez njega, da pa je res, da »papež potrebuje zaščito obče Zveze proti mohamedancem« in da je očitno, da bo ta zainteresirana za to, da ga bo varovala.

<sup>81</sup> *Projet de traité*, str. 613.

<sup>82</sup> *Ibid.*, str. 677, 679. Po Sullyjevih besedah je hotel Henrik IV. »ustvariti mir v Evropi in preobrniti nenehne vojne med njenimi vladarji v neprekinjeno vojno proti nevernikom«. *Memoirs of Maximilian de Bethune*, zv. V, str. 150.

bi lahko bojevala iztrebljevalno vojno, katere cilj bi bil »izgnati Turka iz Evrope in celo iz Azije in Afrike«. <sup>83</sup> Ta »celo«, in kar sledi, ni bil *lapsus linguae*. Saint-Pierre je to idealno vizijo še dvakrat ponovil. Veliki cilj razsvetljene križarske vojne je v resnici bil »osvojitve vsega, kar imajo Turki v lasti v Evropi ter na otokih v Sredozemlju, v Aziji in v Afriki«; če bodo Evropejci le dobro načrtovali vojaško ekspedicijo, bo potem, ko bodo Turke izgnali iz Evrope, ista vojska z veliko lahkoto pregnala to ljudstvo tudi iz Egipta in velikega dela Azije. <sup>84</sup> Nasproti Turkom so se Evropejci strnili v krščansko skupnost, pripravljeno pozabiti na verske razkole v krščanstvu. »Turki se še v sanjah ne bodo več vojskovali ne proti cesarju, ne proti Benečanom, ne proti Poljski, ne proti carici, brž ko bodo imeli proti sebi občo obrambno Zvezo, ki jo bodo sklenili med sabo kristjani, kajti ti mohamedanci bodo tvegali, da bodo pognani iz Evrope v dveh ali treh vojaških pohodih, in da bodo videli, kako se bodo na ruševinah njihovega cesarstva oblikovale številne nove krščanske suverene vladavine.« <sup>85</sup> In tako se Evropska unija, ko njena misel doseže zenit, razodene »kot pot k univerzalnemu križarskemu pohodu, neprimerno trdnejšemu in boljše uglasenemu od vseh prejšnjih«. <sup>86</sup> In »ta unija je edino sredstvo, ki bo omogočilo Evropi in evropskemu redu [*police*] vladati nad vsemi deli sveta«. <sup>87</sup>

Saint-Pierre gotovo ni bil največji mislec svojega časa in na njegov račun je bila izrečena prenekatera posmehljiva pripomba. Nedvomno pa je bil zelo popularen in tudi vpliven ter v mnogih pogledih tipičen mož svoje dobe. V njem lahko vidimo genija evropske neumnosti, enciklopedista norosti razsvetljenega razuma. Nihče od tistih, ki veljajo za pomembne ljudi, ga ni obšel v tišini. <sup>88</sup> Do njegovega dela so zavzemali stališče Leibniz, <sup>89</sup> Montes-

<sup>83</sup> *Projet de traité*, str. 689.

<sup>84</sup> *Ibid.*, str. 690.

<sup>85</sup> *Suplement a l'Abreje*, OP II, str. 69.

<sup>86</sup> *Projet de traité*, str. 693. Prim. *Vue generale des effets merveilleux que produiroit necessairement en Europe Le Nouveau plan de Gouvernement des Etats*, OP VI, str. 326-7: Če bi bila vzpostavljena unija »med krščanskimi vladarji v času križarskih pohodov, bi jih bili ti stali veliko manj mož in denarja, in vsa ljudstva, ki so mohamedanska in barbarska, bi še danes služila kristjanom in bila verjetno tako dobro urejena [*policez*], kot smo mi.«

<sup>87</sup> *Abreje du Projet*, OP I, str. 295.

<sup>88</sup> Edmond Silberner, *La guerre dans la pensée économique*, str. 161.

<sup>89</sup> Leibniz si je dopisoval z njim in o njem ter komentiral projekt o večnem miru. Gl. Leibniz, *Oeuvres*, ur. Foucher de Careil, zv. IV, Georg Olms Verlag, Hildesheim/New York 1969, str. 325-36; Leibniz, *Political Writings*, ur. P. Riley, 2. izd., Cambridge University Press, Cambridge 1988, str. 176-84. Prim. Paul Wiedeburg, *Der junge Leibniz. Das Reich und Europa. II. Teil: Paris*, Franz Steiner Verlag, Wiesbaden 1970, zv. 4, zlasti str. 477-8.

quieu,<sup>90</sup> D'Alembert,<sup>91</sup> Voltaire,<sup>92</sup> Rousseau, Kant,<sup>93</sup> če omenim samo nekaj velikih imen. Jemati ga je treba resno, kar velja tudi za njegov projekt univerzalnega križarskega pohoda. Ne verjamem, da je mogoče resnost tega projekta odpisati z razlago, da ga je Saint-Pierre predlagal iz oportunitizma, da bi namreč »lažje prepričal regenta o koristnosti krščanske unije«.<sup>94</sup> Ta projekt ni dodatek k njegovemu mirovnemu načrtu, marveč je njegov integralni del. A četudi bi teza o oportunitizmu veljala, bi pač povedala le to, da je bila ideja križarske vojne še vedno mobilizacijska ideja.

O križarski vojni so precej razpravljali tako v Angliji kot v Franciji v času, ko je Saint-Pierrov vzornik Sully sestavil svoj *Véliki načrt*,<sup>95</sup> in vprašanje je v razsvetljenem stoletju vse prej kot padlo v pozabo.<sup>96</sup> Med Saint-Pierrovimi sodobniki se je z njim pečala tudi tako pomembna oseba kot marki d'Argenson, zunanji minister Ludvika XV. Ta je imel Saint-Pierra za »velikega političnega

<sup>90</sup> Zanj je bil »sijajni mož«, ki je veliko pisal o *Politique*, oziroma »slavni abbé de Saint-Pierre«, ki je »predlagal različne projekte, vse, da bi vodili k dobremu«. *Mes pensées*, v Montesquieu, *Oeuvres complètes*, Seuil, Paris 1964, str. 875, 979.

<sup>91</sup> Gl. »Éloge de Saint-Pierre«, v *Oeuvres de D'Alembert*, zv. III, 1. del, Paris 1821, str. 250 sq.

<sup>92</sup> Gl. zlasti *Le siècle de Louis XIV*, v Voltaire, *Oeuvres historiques*, ur. R. Pomeau, Bibl. de Pléiade, Gallimard, Paris 1957, str. 952-3; več omemb v korespondenci. Prim. *Discours en vers sur l'homme*: »Nek zakonodajalec, čigar plodno pero je naredilo veliko praznih projektov za dobro sveta, in ki je potem, ko je trideset let pisal za nehvaležneže, prišel do tega, da je ustvaril besedo, ki je ni v Vangelasu: ta beseda je dobrodelnost [*bienfaisance*] [...].« *Oeuvres complètes*, cit. izd., zv. IX, str. 424. V epigramu na Saint-Pierrov doprni kip pa je na koncu zapisal: »Ce n'est là qu'un portrait; – L'original dirait quelque sottise.« *Oeuvres complètes*, zv. XXXII, str. 418.

<sup>93</sup> Vprašanje je, če je bil Kant res seznanjen ne le z Rousseaujevima povzetkom in sodbo o mirovnem projektu, temveč tudi s samo Saint-Pierrovo razpravo, kot trdi Carl J. Friedrich, *Inevitable Peace*, Harvard University Press, Cambridge, MA, 1948, str. 164-5. Pritrditi pa je mogoče Jeanu Ferrariju, *Les sources françaises de la philosophie de Kant*, Librairie Klincksieck, Paris 1979, str. 163, da je Saint-Pierre poleg Rousseauja največkrat omenjeni francoski pisec v Kantovih delih. (Ferrari, *ibid.*, str. 217, zavrača citirano Friedrichovo mnenje.) Gl. zlasti *Immanuel Kant's Menschenkunde oder philosophische Anthropologie*, ur. Fr. Chr. Starke, Die Expedition des europäischen Aufsehers, Leipzig 1831, str. 174-6. Kant je imel Evropsko unijo za natanko tisto, kar se je Saint-Pierre trudil dokazovati, da ni bila: »Platonische republick«. *Akademieausgabe*, zv. XVI, str. 686. Prim *ibid.*, str. 241: »Izvrševanje pravil krščanstva, pravi Bayle, je sicer možno *in abstracto*, ne pa pri vladarjih. V zvezi s predlogom opata Pierra ni bilo možno.«

<sup>94</sup> Silberner, *La guerre dans la pensée économique*, str. 179.

<sup>95</sup> Franklin L. Baumer, »England, the Turk, and the Common Corps of Christendom«, *The American Historical Review*, L (1944), str. 46; Kükelhaus, *op. cit.*, str. 47 sq., 56 sq., 144 sq.

<sup>96</sup> Jacob ter Meulen, *Der Gedanke der internationalen Organisation in seiner Entwicklung 1300-1800*, Martinus Nijhoff, Haag 1917, omenja III. zv. mirovnega projekta von Lilienfelda, *Neues Staatsgebäude in drey Büchern*, Leipzig 1767, ki vsebuje načrt za križarsko vojno, vendar ga v svoji študiji ne obravnava, češ da »to ne bi bilo na mestu«. *Op. cit.*, str. 270.

genija«, za »enega grških modrecev med nami«,<sup>97</sup> in je tudi sam razmišljal o tem, da bi sprožil »takšno križarsko vojno, da bomo postali všečni božjemu pogledu, obenem pa tudi ljudem!«<sup>98</sup> Njegova vizija je bila vredna vodilnega evropskega politika: »Prva velika revolucija, ki se bo verjetno zgodila v Evropi, bo osvojitve Turčije. [...] To bo resnični križarski pohod, s katerim se bomo prikupili tako Bogu kot ljudem.«<sup>99</sup> »Tako bomo korak za korakom naselili, disciplinirali, pokristjanili, uglasili vso zemljo, kjer je moč živeti. [...] To bo v korist tako nebesom kot zemlji. To bo veliki in veličastni sad ustanovitve evropske republike.«<sup>100</sup> Tudi Voltaire, simbol evropskega razsvetljenstva, je želel pokončati Turke.<sup>101</sup> Obžaloval je, da so »krščanske sile zaposlene s tem, da se med seboj upropaščajo, namesto da bi uničile te skupne sovražnike«,<sup>102</sup> in očitno sanjal o času, ko »bodo muslimani pognani iz Evrope.«<sup>103</sup> Carici Katarini II. je pisal: »Potolčite Turke, pa umrem zadovoljen«, in zavzdihnil: »Želel bi si vsaj to, da bi vam lahko pomagal pobiti nekaj Turkov.«<sup>104</sup> Vendar je to že druga zgodba, natančneje, drugo poglavje te iste zgodbe, ki se še do danes ni končala.

---

<sup>97</sup> *Mémoires et journal inédit du marquis d'Argenson, Ministre des affaires étrangères sous Louis XV*, publiés et annotés par M. le marquis d'Argenson, P. Jannet, Paris, 1858, zv. V, str. 259, 270.

<sup>98</sup> *Ibid.*, str. 384.

<sup>99</sup> *Journal et mémoires du marquis d'Argenson*, ur. E. J. B. Rathery, Librairie de la Société de l'histoire de France, Chez M<sup>me</sup> V<sup>e</sup> Jules Renouard, Paris, 1859, zv. I, Appendice, str. 361-2.

<sup>100</sup> *Mémoires et journal*, str. 385.

<sup>101</sup> Henry Meyer, *Voltaire on War and Peace*, Studies in Voltaire and the Eighteenth Century, zv. CXLIV, The Voltaire Foundation, Thorpe Mandeville House, Banbury 1976, str. 99. Meyer je želel opravičiti svojega junaka, češ da »filozof, ki ljubi mir, izreče nekaj heretičnih besed.« *Ibid.*, str. 92-3.

<sup>102</sup> *Ibid.*, str. 82.

<sup>103</sup> Friedrich II. Voltairu, 29. feb. 1773. *Voltaire's Correspondence*, ur. Th. Berterman, Institut et Musée Voltaire, Les Délices, Genève 1953-65, zv. LXXXIV, str. 136.

<sup>104</sup> Voltaire Katarini II., cit. v Meyer, *op. cit.*, str. 49.